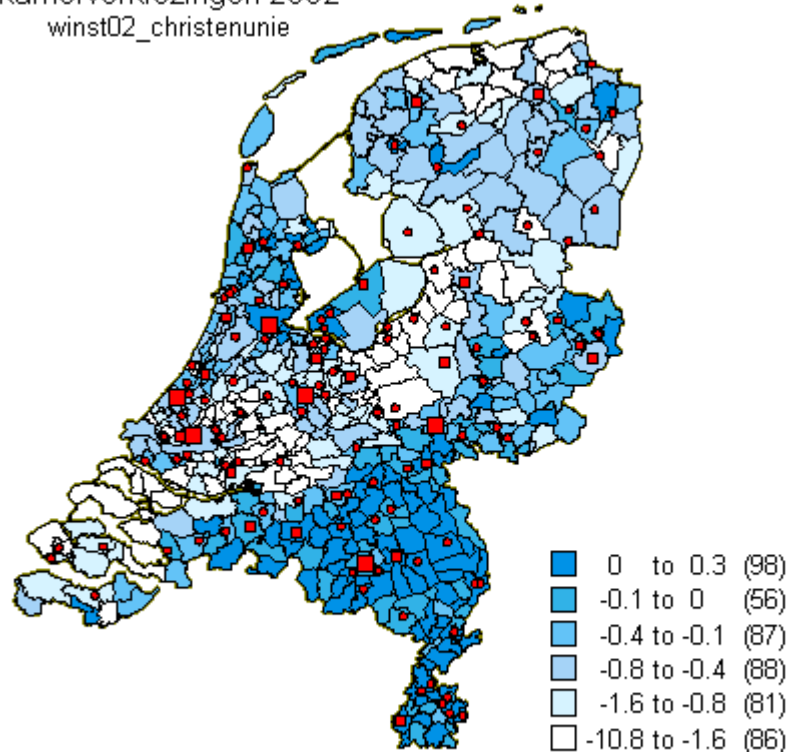

BOUWEN AAN DE BASIS

Evaluatierapport verkiezingsuitslag ChristenUnie 15 mei 2002

kamerverkiezingen 2002
winst02_christenunie

Kaartje: winst/verlies per gemeente (donker = winst, licht = verlies)

Bron: NRC (<http://kaarten.nrc.nl>)

WOORD VOORAF

Na de voor de ChristenUnie teleurstellend verlopen verkiezingen bleek spoedig grote behoefte te bestaan aan interne evaluatie. Dit evaluatierapport onder de titel *Bouwen aan de basis* probeert in die behoefte te voorzien en de ChristenUnie in staat te stellen constructief de toekomst tegemoet te gaan.

Dit rapport, geschreven in opdracht van het bestuur, is tot stand gekomen op basis van de op dit moment beschikbare informatie. Daartoe rekenen we de verkiezingsuitslag zelf en onderzoeken van NIPO en Interview. Daarnaast zijn de ca. 300 e-mails en ca. 150 binnengekomen brieven, de artikelen en ingezonden brieven in *Nederlands Dagblad*, *Reformatisch Dagblad* en *Trouw*, en de discussies op de websites van de ChristenUnie verwerkt. Ook is aan diverse geledingen van de partij gevraagd een schriftelijke inbreng te leveren voor dit rapport. De observaties in dit rapport vinden in deze bronnen hun basis. Over de wijze waarop dit rapport tot stand is gekomen verwijzen wij verder naar de *Verantwoording*.

Dit rapport moest in zeer korte tijd tot stand komen. Op deze plaats willen we enkele mensen bedanken voor hun ondersteuning. Zeer veel dank zijn wij verschuldigd aan Erik van Dijk, medewerker van het Wetenschappelijk Instituut, voor het verzamelen van de cijfers die zowel in hoofdstuk 1 als in een uitvoerige bijlage worden gepresenteerd. Marco Boers heeft alle binnengekomen e-mail- en persreacties verzameld en aangeleverd. Vanuit de geledingen is meegewerkt aan het verzoek de auteurs te voorzien van hun eigen evaluaties. Uiteraard blijven de analyses van dit rapport voor rekening van de auteurs.

Amersfoort, 12 juni 2002

Peter van der Bijl, directeur Landelijk Bureau
Roel Kuiper, directeur Wetenschappelijk Instituut

INLEIDING

Het resultaat van de ChristenUnie bij de Tweede Kamerverkiezingen van 15 mei heeft veel reacties losgemaakt in de achterban van de partij. Honderden e-mails, brieven en telefoontjes zijn in de twee weken na de verkiezingen geregistreerd. Ongeveer een kwart ervan was ondersteunend, driekwart kritisch van inhoud. Ook in het *Nederlands Dagblad* is gereageerd met tientallen ingezonden brieven en artikelen. Op de discussieplatforms op de internetsites van de ChristenUnie (www.christenunie.nl) en de ChristenUnie-jongeren (www.ebate.nl) vonden uitgebreide discussies plaats. Er worden vragen gesteld over de lijsttrekker, de koers en het functioneren van de partij.

Een slecht stembusresultaat lokt ongetwijfeld altijd kritische reacties uit, maar dat maakt de vragen die gesteld worden natuurlijk niet minder reëel. Naast externe factoren die het slechte resultaat hebben beïnvloed, wordt ook gewezen op interne factoren die een beter resultaat mogelijk in de weg hebben gestaan. Er is dus reden voor zelfonderzoek. Op een enquête op de website van de ChristenUnie¹ vult de grootste groep in dat er nu een 'grondige evaluatie' moet plaatsvinden. Daarvan wil dit rapport een begin zijn.

In dit evaluatierapport wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste vragen die nu leven en die om beantwoording vragen. De analyses en aanbevelingen van dit rapport geven aan in welke richting verbeteringen moeten worden gezocht. Deze evaluatie heeft een brede opzet, maar maakt andere evaluaties die gaande zijn niet overbodig. Er is een evaluatie gaande met betrekking tot de totstandkoming van de kandidatenlijst en er vindt een brede evaluatie van de campagne plaats door het campagneteam zelf, mede met het oog op volgende verkiezingen. Deze evaluaties hebben hun eigen zin, los van dit evaluatierapport. De verkiezingsuitslag mag op ruwe wijze een aantal tekortkomingen van de ChristenUnie aan het licht hebben gebracht, het onder ogen zien van deze tekortkomingen kan niettemin heilzaam zijn. Een begin van de oplossing ligt in het onderkennen van de problemen. Vervolgens is het wel belangrijk hoe met deze problemen wordt omgegaan. Concrete maatregelen zullen nodig zijn. De bespreking van problemen en oplossingen zullen in een open sfeer moeten plaatsvinden. Daarbij zal dit proces van zelfonderzoek en evaluatie in christelijke stijl moeten plaatsvinden, met het oog op de versterking van de christelijke politiek in dit land. De ChristenUnie als nieuwe christelijke politieke partij kan er alleen maar bij winnen.

Externe omstandigheden

In dit rapport zal niet uitvoerig worden ingegaan op externe omstandigheden die hebben geleid tot het tegenvallende resultaat. De aandacht zal gericht zijn op interne tekortkomingen en leermomenten. Externe omstandigheden zullen er altijd zijn en zijn lang niet altijd beïnvloedbaar. Toch hebben ze op 15 mei een grote rol gespeeld en verklaren ze voor een niet onbelangrijk deel de uitslag. Na de moord op Pim Fortuyn ontstond in Nederland een beklemmende sfeer, waarin de dreiging van verder politiek geweld aan de orde van de dag was. Het klimaat rondom de verkiezingen werd emotioneel. Uit angst dat de Lijst Pim Fortuyn de grootste partij zou worden hebben veel christenen op het CDA gestemd, hoewel ze geestverwant zijn met de ChristenUnie. Het CDA – traditioneel een regeringspartij en profiterend van anti-paarse sentimenten – was voor veel kiezers in deze dagen de vluchtheuvel, waar ze veiligheid bij zochten. Dit waren buitengewone electorale omstandigheden, die de ChristenUnie parten hebben gespeeld. Voor een evenwichtige en billijke beoordeling van het eigen verlies zal dit steeds moeten worden bedacht.

¹ Op www.wi.christenunie.nl. Op de vraag 'Gezien de dramatische uitslag voor de ChristenUnie, wat moet er nu gebeuren?' was op 11 juni 2002 als volgt geantwoord: 'Het is niet onze schuld. Gewoon doorgaan' (8%); 'Op z'n minst een grondige evaluatie' (29%); 'De ChristenUnie moet vooral het contact met de eigen achterban herstellen' (21%); 'De ChristenUnie moet haar boodschap duidelijker naar voren brengen' (17%); 'De ChristenUnie moet zich juist gaan bezinnen op haar boodschap' (7%); 'Anders ... (geef uw mening in het discussieforum)' (17%).

Naast het bijzondere electorale moment waren er nog twee bijkomende omstandigheden die genoemd moeten worden.

1. De ChristenUnie als geünieerde politieke formatie van GPV en RPF deed voor het eerst mee aan de verkiezingen. De naam van de partij mag dan bekend zijn van radio en tv, dat wil nog niet zeggen dat kiezers van de identiteit en koers van de nieuwkomer een helder beeld hebben. Nieuwkomers zijn dikwijls in het nadeel en dat geldt misschien wel het sterkst voor fusie- of uniepartijen die intern nog niet uitgebalanceerd zijn.
2. Duidelijker dan ooit tevoren is gebleken dat het aandeel zwevende kiezers in het orthodox-protestantse segment van de samenleving is toegenomen. Onthechting van de oude partijen GPV en RPF speelt daarin mee, maar ook een veranderd politiek keuzegedrag. De precieze aard van deze verandering laat zich nog niet vaststellen. Een deel van de kiezers lijkt gemakkelijker van partijvoorkeur te wisselen dan in het verleden het geval was. Met dit nieuwe en meer pragmatische keuzegedrag zal in de toekomst voortaan rekening moeten worden gehouden.

Hoe bijzonder en extreem de externe omstandigheden ook waren en hoe zeer zij ook een verklaring kunnen geven van het verlies, ze kunnen echter niet als verzachtend excuus worden aangevoerd voor tekortkomingen van de ChristenUnie zelf. De partij is er niet in geslaagd kiezers te winnen en te binden. Juist toen op een geladen moment in de Nederlandse politieke geschiedenis de vraag naar politiek houvast urgent werd, weken veel christelijke kiezers uit naar andere partijen. Voor een partij die uit de overtuiging leeft dat land en volk geen betere steun kunnen vinden dan in de Bijbel is dat een pijnlijke ervaring. De ChristenUnie moet zich dan ook de vraag stellen wat ze hierin aan zichzelf te wijten heeft.

Opbouw van het rapport

In dit evaluatierapport zal in het eerste hoofdstuk worden stilgestaan bij de verkiezingsuitslag zelf. Er worden cijfers gepresenteerd die een beeld geven van het resultaat. Vervolgens zal in het tweede hoofdstuk ingegaan worden op de voorbereiding van de ChristenUnie op de verkiezingen. Op welke wijze heeft de ChristenUnie zich gepresenteerd? Wat waren de campagnedoelen? Het derde hoofdstuk gaat in op de lijst en het optreden van de lijsttrekker en de politieke koers. Het vierde hoofdstuk gaat over het interne functioneren van de ChristenUnie. De problemen op het gebied van partijcultuur en –structuur zullen hier benoemd worden.

Aan het slot van ieder hoofdstuk zullen aanbevelingen worden gedaan om te komen tot verbeteringen. Deze aanbevelingen zijn algemeen geformuleerd, ze geven richtingen van beleid aan. Indien aangenomen, moeten de aanbevelingen na het congres op 22 juni 2002 omgezet worden in concrete maatregelen en plannen. De resultaten uit de gespreksgroepen tijdens het congres zullen daarbij worden betrokken.

Het rapport sluit af met een nawoord over de ChristenUnie als christelijke politieke partij.

1. DE UITSLAG

De verkiezingsuitslag van 15 mei wordt in dit hoofdstuk geanalyseerd op basis van de nu beschikbare cijfers. De cijfers zijn afkomstig van de Kiesraad en van Interview en NIPO. Het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) wordt dit najaar gepubliceerd. Het NKO kan de verschuivingen tussen partijen laten zien en de motieven van mensen voor hun (gewijzigde) keuze. Over deze informatie kunnen we nu dus niet beschikken. Toch is het wel mogelijk een aantal belangrijke electorale bewegingen te laten zien. We concentreren ons hier op de resultaten van de ChristenUnie als zodanig.

Opiniepeilingen

In het afgelopen jaar zijn er door Interview en NIPO eerst maandelijks en vanaf januari 2002 wekelijks peilingen gehouden. Deze peilingen laten zien dat de ChristenUnie vrij constant kon rekenen op meer dan 4% van de kiezers (de ChristenUnie zat in de Kamer met 3,3%) oftewel minimaal 6 zetels.² Ook de exit poll op de dag van de gemeenteraadsverkiezingen wees uit dat we op een dikke 7 zetels (4,4%) uitkwamen. Dit mag gelden als een betrouwbare peiling omdat bij tientallen stembureaus verdeeld over het hele land, duizenden mensen worden ondervraagd wat zij zouden hebben gestemd als nu de Tweede Kamerverkiezingen zouden worden gehouden.

Peilingen blijven natuurlijk altijd slechts een indicatie met een zekere onzekerheidsmarge. Dat bleek wel uit het feit dat zelfs bij het NIPO, waar gewerkt wordt met een vast panel de percentages in één week tot wel 0,7% konden wisselen.

Na de moord op Pim Fortuyn (6 mei) werden er gedurende een week geen peilingen gehouden. In de eerste daaropvolgende peiling van Interview (gepubliceerd op 13 mei) scoorde de ChristenUnie nog boven de 4%. In de peiling van NIPO op 14 mei werd een veel lagere score zichtbaar. Het CDA bleek op de vooravond van de verkiezingen sterk in de lift te zitten.

Tabel 1: Verloop opiniepeilingen NIPO en Interview*NSS³

NIPO	18-2	25-2		11-3	18-3	25-3	1-4	8-4	15-4	22-4	29-4	6-5	13-5
Zetels	6	6	-	6	6	6	6	7	6	6	6	-	6
%	4,6%	4,0%		4,3%	4,5%	3,9%	4,6%	4,5%	4,3%	4,1%	4,4%		4,3%

Inter View	22-02	1-6	6-3	15-3	22-3	29-3	5-3	12-4	19-4	26-4	3-5	10-5	14-5
Zetels	6	7	7	7	6	5	6	7	7	6	6	-	5
%	3,8%	4,4%	4,4%	4,5%	4,1%	3,4%	4,1%	5,3%	4,8%	3,8%	3,7%		3,4%

Zie de bijlage voor een overzicht van alle NIPO-peilingen voor alle partijen.

In 1998 behaalden RPF en GPV bij de verkiezingen resp. 2,0% en 1,3% van de stemmen (resp. 3 en 2 zetels). In de laatste peiling voor de verkiezingen (week 18, 1998) was dat 1,8% (2) en 1,0% (2). In tegenstelling tot de laatste weken voor de Tweede Kamerverkiezingen in 2002, zat er in de laatste 6 weken van 1998 in het hele veld van politieke partijen en zeker ook in de percentages voor RPF en GPV nauwelijks dynamiek. Bij de verkiezingen van 1998 hebben beide partijen dus beter gescoord dan in de peilingen.

² We zouden kunnen stellen, dat de ChristenUnie dus een potentieel van ongeveer 360.000 kiezers heeft (ongeveer 4% van de ongeveer 9 miljoen stemmers of – anders berekend - 6 zetels maal een kiesdeler van ongeveer 60.000 stemmen).

³ De NIPO-peilingen werden altijd gepresenteerd in het actualiteitenprogramma 2Vandaag en de Interview-peilingen in NOVA.

Gemeenteraadsverkiezingen

De verwachtingen binnen en buiten de ChristenUnie waren niet alleen hoog voor de Tweede Kamerverkiezingen, maar ook al voor de gemeenteraadsverkiezingen.

De uitslagen van die lokale verkiezingen hadden de verwachtingen voor de landelijke verkiezingen moeten temperen. De doelstelling van de ChristenUnie was om bij de lokale verkiezingen een groei te 'bewerkstelligen' van 15%. Op 6 maart behaalden we een groei van 8% van het aantal stemmen en 6 tot 8%⁴ van het aantal zetels.⁵ De ChristenUnie won – gelet op de percentages per plaats - in 124 gemeenten, maar verloor in 74 plaatsen.⁶ Qua zetels won de ChristenUnie bijna nergens meer dan één zetel, bleef zij gelijk in 141 gemeenten en verloor zij één zetel in twintig plaatsen. Dat was voor velen een teleurstelling. Tegelijkertijd was er groei in het aantal ChristenUnie-wethouders (van 38 naar 63 wethouders; dat is een groei van 66%). Bij de gemeenteraadsverkiezingen moet overigens aangetekend worden, dat de opkomst slechts op 57,7% lag.

Een behoedzame omgang met de uitslagen van gemeenteraadsverkiezingen en de resultaten van peilingen is dus ook in de toekomst geboden.

Einduitslag⁷

De opkomst bij de verkiezingen was 79%. In totaal zijn er 9.501.152 geldige stemmen uitgebracht. De kiesdeler (het benodigde aantal stemmen per zetel) bedroeg 9.501.152 gedeeld door 150 = 63.341,013. De 240.953 op de ChristenUnie uitgebrachte stemmen (2,5% van de uitgebrachte stemmen) leverden 3,8 zetels op (dit zijn dankzij de lijstverbinding met de SGP vier zetels geworden).⁸

In **1998** had de RPF 174.593 en het GPV 108.724 stemmen (gezamenlijk: 283.317) bij een opkomst van 73,2%.

In **1994** had de RPF 158.705 en het GPV 119.158 stemmen (gezamenlijk: 277.863) bij een opkomst van 78,3%.

In **1989** had de RPF 85.231 en het GPV 109.637 stemmen (gezamenlijk: 194.868) bij een opkomst van 79,9%.

Wisselingen en verschuivingen⁹

Hoe trouw is onze achterban en waar zijn de afgehaakte stemmers gebleven?

Van de kiezers die in 1998 bij de Tweede Kamerverkiezingen op de RPF hebben gestemd, heeft volgens Interview nu 66,9% op de ChristenUnie gestemd, terwijl 26% van hen nu op het CDA, 3,5 % op de SGP en 3,7% nu op de LPF stemden.¹⁰

⁴ Er zijn interpretatieverschillen mogelijk m.b.t. de gezamenlijke lijsten met de SGP.

⁵ Gekeken naar de plaatselijke percentages was er een groei van gemiddeld 0,63%. Voor de overwegend christelijke gemeenten (minus twee witte-vlekken-plan-gemeenten, waar juist wel is geïnvesteerd in de achterban) was die groei zelfs maar 0,22% (dat lage gemiddelde is vooral 'veroorzaakt' door 'RPF-gemeenten') (zie voor uitleg van 'RPF-gemeenten' één van de laatste voetnoten van dit hoofdstuk).

⁶ In de 71 overwegend christelijke gemeenten die meededen met de gemeenteraadsverkiezingen was er 30 x verlies en 41 x winst. (Criterium voor 'overwegend christelijk': gemeenten waar RPF en GPV bij de Tweede Kamerverkiezingen in 1998 gezamenlijk – in wat voor onderlinge verhouding dan ook - meer dan 7% van de stemmen hadden.)

⁷ Bron inleidende twee alinea's: Kiesraad.

⁸ In 1998 bedroeg de kiesdeler bij 8.607.787 stemmers: 57.385,25. Met deze lagere kiesdeler hadden we met onze 240.953 stemmers van nu 4,2 zetels gehaald.

⁹ Bron: Interview*NSS in opdracht van NOS en ANP. De cijfers zijn gebaseerd op een grote steekproef ruim 5500 mensen en niet op de werkelijkheid. Ze geven dus vooral trends weer, waarbij het werkelijke percentage hoger of lager zou kunnen liggen.

¹⁰ Voor de jongeren (22-34 jaar) ligt het nog sterker: van die jongeren die in 1998 bij de Tweede Kamerverkiezingen op de RPF hebben gestemd, heeft volgens Interview nu 59,6% op de ChristenUnie gestemd, terwijl 28,9% van hen nu op het CDA en 11,4 % op de SGP stemden.

Van de kiezers die in 1998 bij de Tweede Kamerverkiezingen op het GPV hebben gestemd, heeft volgens Interview nu 50,9% op de ChristenUnie gestemd, terwijl 18,4% van hen nu op het CDA, 7,0% op de SGP, 0% op de LPF en 3,8% op overige partijen stemden. 19,9% zou volgens Interview niet zijn gaan stemmen.¹¹

Over het waarom van deze verschuivingen, oftewel de motieven kiezers om wel of niet weer op de ChristenUnie te stemmen, ontbreken harde onderzoekscijfers.

Het gemiddelde van de hier bovengenoemde 66,9% RPF-stemmers en 50,9% GPV-stemmers ligt op ongeveer 60%. Ongeveer 60% van ruim 280.000 stemmers zou een trouwe kern van ongeveer 170.000 kiezers betekenen.

Het CDA en de SGP deden het beter met het vasthouden van hun kiezers. Resp. 73,4% en 77,4% bleef hun partij trouw. Daarna volgen de SP met 57,9%, de VVD met 45,8%, Groenlinks met 41,5%, de PvdA met 40,7% en D66 met 31,2%.

Waar heeft de ChristenUnie kiezers vandaag gehaald? Bekijken we de cijfers niet vanuit de kiezers van 1998, maar vanuit de kiezers van 2002, dan zien we het volgende: van de kiezers die op 15 mei 2002 op de ChristenUnie stemden, stemde vier jaar geleden 41,2% op de RPF en 28,9% op het GPV.¹² Van de overige ChristenUnie-stemmers stemde vier jaar geleden 3,3% op de PvdA, 5,9% op het CDA, 4,4% op de SGP, 0,9% op de VVD, 1,2% op D66, 0,5% op GroenLinks, 1% op de SP, 8,9% op overige partijen en 4% stemde vier jaar geleden niet.

Waar ging de 20% stemmers op het laatste moment naar toe?¹³

Op maandag 13 mei gaf van de steekproef van 2100 mensen (NIPO) 80 mensen te kennen (4,3%) op de ChristenUnie te stemmen. Dit resulteerde in een dikke zes zetels.

Eén dag na de verkiezingen (16 mei) zijn deze mensen wederom benaderd om naar hun uiteindelijk stemgedrag te vragen en hun overwegingen van verandering van stemgedrag. 82% van de 4,3% van 13 mei zei uiteindelijk op de ChristenUnie te hebben gestemd. Dit is een uitzonderlijk verschil, want volgens het NIPO zijn de wisselingen meestal beperkt en stemt 90 tot 95% bij de volgende peiling weer op de ChristenUnie. Het waren wat dat betreft uitzonderlijke verkiezingen.

De 18% die op het laatste moment toch níet op de ChristenUnie heeft gestemd, is als volgt verdeeld: 8% heeft gewoon niet gestemd en 6% heeft op het CDA gestemd. De overige 6% die in de laatste peiling aangaven te kiezen voor de ChristenUnie zijn uitgezwemd naar SGP, LPF, VVD en GroenLinks.

Het NIPO heeft ook gevraagd naar de overwegingen van mensen om uiteindelijk toch op een andere partij en dan vooral het CDA te stemmen. Deze groep is te klein voor voldoende representativiteit. De redenen die werden gegeven, lagen echter geheel in de lijn van de reacties die op allerlei manieren uit het land naar ons toe zijn gekomen (Jan Peter Balkenende, tegenstem voor LPF, macht, strategische stem, de discussie over met welke partijen de ChristenUnie wil samenwerken e.d.).

Het NIPO heeft ook achteraf gevraagd wanneer mensen hun keuze hebben gemaakt. 4% van de kiezers blijkt zijn of haar keuze pas in het stemhokje te hebben gemaakt, 11% op de dag zelf en 11% één tot twee dagen voor de verkiezingen. Ruim 25% van de kiezers heeft zijn keus pas in de laatste twee dagen bepaald.

¹¹ Voor de jongeren (22-34 jaar) ligt het ook hier scherper: van die jongeren die in 1998 bij de Tweede Kamerverkiezingen op het GPV hebben gestemd, heeft volgens Interview nu 24,6% op de ChristenUnie gestemd, terwijl 11,9% van hen nu op het CDA en 9,7% op de SGP stemden. 49,9% van deze jongeren zou volgens Interview helemaal niet zijn gaan stemmen ... Op dit moment hebben wij geen andere signalen of bronnen die dit percentage niet-stemmers ondersteunen.

¹² Ook hier komen we op een min of meer vaste kern van 41,2% + 28,9% = 70,1% van de huidige 240.953 stemmers = krap 170.000 kiezers.

¹³ Bron: NIPO.

Er zijn maar weinig kiesgerechtigden die hun keuze de laatste dagen hebben laten vallen op de ChristenUnie / SGP (6%). Beide partijen hebben een volgens het NIPO trouwe achterban, hetgeen ook blijkt uit het feit dat 66% van de ChristenUnie- en SGP-stemmers aangeeft dat de keuze "al heel lang vaststond".

Onder de druk van het moment bleek de keuze op 15 mei voor een groep kiezers ter grootte van ergens tussen de 85.000 (volgens Interview) en 170.000 (volgens het NIPO)¹⁴ toch anders uit te vallen dan vlak voor de verkiezingen nog was aangegeven. De keuze mag dan op het allerlaatste moment zijn gemaakt, mensen kiezen uiteindelijk op basis van informatie en indrukken die gedurende een langere periode zijn verworven.

Analyse van de uitslagen van de ChristenUnie¹⁵

Het verlies van de ChristenUnie heeft zich op alle plaatsen en in alle provincies voorgedaan, maar vooral in onze traditionele kiezersgebieden. Het totale verlies van stemmen ligt op bijna 15% (42.370 stemmen verlies op een totaal van 282.935), maar er zijn grote uitschieters naar boven (bijv. 45% winst in Almere) en naar beneden (bijv. 45% verlies in Maasland). Ook veel plaatsen waar bij de gemeenteraadsverkiezingen nog forse winst was, was er nu fors verlies¹⁶.

Als we kijken naar de onderstaande tabel, dan zien we dat qua verlies van absolute aantallen stemmen Zeeland, Zuid-Holland, Gelderland en Utrecht¹⁷ de koplopers zijn.

Tabel 2: Veranderingen 1998 -> 2002 in aantal stemmen

Provincie	Opkomst-percentage	Aantal stemmen 1998	Aantal stemmen 2002	Absoluut winst/verlies	Procentueel winst/verlies
Groningen	78,5	21.079	19.192	-1887	-8,95%
Friesland	81,8	15.877	14.473	-1404	-8,84%
Drenthe	80,0	11.722	10.043	-1679	-14,32%
Overijssel	81,4	38.231	34.606	-3625	-9,48%
Flevoland	78,6	8.322	8.337	+15	+0,18%
Gelderland	81,0	45.086	36.509	-8577	-19,02%
Utrecht	83,7	30.923	25.587	-5336	-17,26%
Noord-Holland	78,6	20.607	18.594	-2013	-9,77%
Zuid-Holland	78,4	66.852	52.943	-13909	-20,81%
Zeeland	80,0	10.931	8.206	-2725	-24,95%
Noord-Brabant	77,1	10.924	9.641	-1283	-11,75%
Limburg	73,7	2.381	2.434	+53	+2,23%
Gemiddeld	79,3				
Totaal		282.935	240.565	-42.370	-15%

¹⁴ In de laatste opiniepeiling van het NIPO – gepresenteerd op maandag 13 mei - stonden we op 4,3%. In de laatste opiniepeiling van Interview – gepresenteerd op dinsdag 14 mei - stonden we op 3,4%. Uiteindelijk haalden we 2,5%. Dat gat van 1,8% resp. 0,9% staat met de opkomst van 9.482.919 op 15-05-2002 voor 170.693 resp. 85.346 stemmen.

¹⁵ Bron: NRC (tenzij anders vermeld).

¹⁶ Lingewaal (-30%), Rozenburg (-18%), Leerdam (-24%), Putten (-17%), Reimerswaal (-33%), Amerongen (-22%), Oostflakkee (-29%), etc.

¹⁷ In twintig van de 33 gemeenten was meer dan 20% verlies.

Tabel 3: Veranderingen 1998 -> 2002 in percentages¹⁸

Provincie	Aantal gemeenten in die provincie	ChristenUnie Gemiddelde winst / verlies in lokale percentages	SGP Gemiddelde winst / verlies in lokale percentages	CDA Gemiddelde winst / verlies in lokale percentages	ChristenUnie winst / verlies in lokale percentages bij gemeenteraadsverkiezingen
Groningen	25	-1,17	+0,26	+6,12	1,20
Friesland	31	-0,74	+0,07	+7,08	1,10
Drenthe	12	-0,81	+0,14	+8,02	0,50
Overijssel	26	-1,12	+0,09	+10,94	0,60
Flevoland	6	-2,17	+0,33	+9,43	0,47
Gelderland	71	-0,97	-0,04	+10,67	0,13
Utrecht	33	-1,57	-0,17	+10,93	-0,07
Noord-Holland	65	-0,40	+0,01	+9,54	0,55
Zuid-Holland	92	-1,61	-0,39	+11,08	0,66
Zeeland	17	-1,51	-0,08	+12,48	1,33
Noord-Brabant	70	-0,22	-0,04	+11,63	0,99
Limburg	48	-0,03	+0,03	+13,46	n.v.t.
Landelijk gemiddelde		-0,89	-0,1	+10,57	0,63%
<i>Dit komt ongeveer¹⁹ overeen met:</i>		<i>het landelijke verlies van 3,3 naar 2,5%</i>	<i>het landelijke verlies van 1,8 naar 1,7%</i>	<i>de landelijke winst van 18,3 naar 28,0%</i>	

In de krachtenverhoudingen in de Nederlandse politiek is de ChristenUnie er door het stemmenverlies plus de hoge opkomst 24% op achteruit gegaan (van 3,3 naar 2,5% is een verlies van 24%).

Wat opvalt, is dat globaal genomen de SGP in dezelfde provincies heeft verloren als de ChristenUnie.²⁰

Wat ook opvalt, is dat het CDA duidelijk minder dan gemiddeld heeft gewonnen in het Noorden van Nederland. Vooral Groningen, Friesland en Drenthe laten een veel kleinere winst zien. Waar de ChristenUnie het meest verloren heeft, deed het CDA het erg goed: Zeeland.

In Groningen deed de ChristenUnie het in de gemeenteraadsverkiezingen heel goed, maar bij de landelijke verkiezingen gemiddeld genomen juist niet. Terwijl bij de landelijke verkiezingen de SGP het relatief goed deed in Groningen. Ook uit de cijfers in de bijlagen valt op te maken, dat juist in Groningen met zijn vele GPV-bolwerken ChristenUnie-stemmers waarschijnlijk vooral naar de SGP zijn overgestapt. Dit komt overeen met de Interview*NSS-cijfers.

Op het kaartje op de voorkant is in één oogopslag al te zien waar de ChristenUnie bij de Tweede Kamerverkiezingen heeft gewonnen of verloren (hoe donkerder, des te meer winst en hoe lichter, des te meer verlies). De 'bible-belt' (de band van overwegend christelijke

¹⁸ 'Lokale percentage' is het percentage van het aantal stemmen, dat de ChristenUnie in een gemeente haalde. Hierin zit – in tegenstelling tot het absolute aantal stemmen - het opkomstpercentage verwerkt. Het is altijd een beetje oppassen met gemiddelden. Vooral voor Flevoland geldt de waarschuwing, dat die provincie slechts bestaat uit zes gemeenten. Er was grote winst in Almere, Lelystad en Zeewolde en flink verlies in Dronten, Noordoostpolder en Urk. Vooral het grote verlies in Urk (9% verlies in het lokale percentage)(399 kiezers minder dan in 1998) haalt het gemiddelde naar beneden.

¹⁹ Eventuele verschillen komen waarschijnlijk vooral door afrondingen.

²⁰ Dit blijkt ook uit het feit, dat in de 81 christelijke gemeenten het verlies voor de SGP ook relatief groot is: -0,2% (gemiddelde van lokale percentages).

gemeenten die door Nederland loopt van Zeeland, via het zuiden van Zuid-Holland en Utrecht, over Gelderland en Overijssel naar enkele christelijke enclaves in Groningen) is duidelijk waarneembaar. Daar leed de ChristenUnie het grootste verlies. In diezelfde 'bible-belt' was in 1998 overigens juist de meeste winst. Onderzoek zou uit moeten wijzen, of juist die nieuwe kiezers uit 1998 nu weer weg zijn gegaan.

De berekeningen bevestigen de indruk van het kaartje. In de 81 sterk christelijke gemeenten²¹ was er een gemiddeld verlies van 18%. Tellen we bij deze 81 gemeenten ook nog eens een serie echte RPF- en GPV-gemeenten²² op, dan komen we op 128 gemeenten met een gemiddeld verlies van 19%. In de resterende 369 gemeenten was een verlies van gemiddeld 11%. Een groot verschil. We mogen concluderen, dat de ChristenUnie in overwegend christelijke gemeenten zwaarder verlies leed dan in andere gemeenten.

De algehele tendens: waar de ChristenUnie meer dan gemiddeld verloor, won het CDA meer dan gemiddeld.²³ Hoogstwaarschijnlijk is daarbij van de voormalige RPF-achterban een groter deel naar het CDA gegaan dan van de GPV-achterban. Het aandeel niet-stemmers was onder de GPV-achterban groter dan onder de RPF-achterban.

Samenvattend:

- Stemden in 1998 zo'n 280.000 kiezers op GPV of RPF, in 2002 werden zo'n 240.000 stemmen op de ChristenUnie uitgebracht. De kern daarvan wordt gevormd door een kleine 170.000 kiezers. We zouden kunnen stellen, dat we daarbovenop wel 70.000 nieuwe kiezers hebben weten te trekken. De peilingen wezen op een potentieel van ongeveer 360.000 kiezers. De gemeenteraadsverkiezingen maakten al duidelijk dat de ChristenUnie het moeilijk had de eigen kern van kiezers vast te houden. Men kan daarom niet zeggen dat de slechte score van 15 mei geheel onverwachts kwam, ook al lieten de peilingen nog een goede score zien. Na de moord op Pim Fortuyn ontstond er weliswaar een geheel eigen dynamiek, maar de ChristenUnie ging deze fase al in met een ongewisse electorale uitgangspositie.
- De schommeling in de percentages in de peilingen lieten al enigszins zien dat een deel van de potentiële kiezers het nog niet zeker wist. Dat dit uitwijkgedrag zich pas op het allerlaatst realiseerde (in de laatste dagen voor de verkiezingen) zegt iets over de grote twijfel bij het maken van de uiteindelijke keuze. Er is vooral getwijfeld tussen ChristenUnie en CDA. Het is vrijwel zeker dat het verlies van de ChristenUnie in grote meerderheid terecht kwam bij het CDA. De wand tussen ChristenUnie en CDA is kennelijk dunner dan verwacht (naar twee kanten toe!). GPV- of RPF-kiezers, die zich nog niet sterk aan de ChristenUnie hadden gehecht, hebben nu een andere keuze gemaakt.
- De keuze is op het allerlaatste moment gemaakt. Maar ook al is de definitieve keuze op het laatst gerealiseerd, hij is wel gebaseerd op het beeld dat men van de ChristenUnie en het CDA kreeg gedurende de daaraan voorafgaande periode. De wijze waarop partij en lijsttrekker zich gedurende de campagne hebben gemanifesteerd is hiervoor van betekenis geweest.

Aanbeveling:

- 1.1. Voortgezet onderzoek is nodig met betrekking tot de omvang van de vaste kern, de potentiële doelgroep en de motieven van kiezers om wel of niet op de ChristenUnie te stemmen.

²¹ Criterium: gemeenten waar RPF en GPV in 1998 gezamenlijk – in wat voor onderlinge verhouding dan ook – meer dan 7% van de stemmen hadden.

²² Criterium: gemeenten waar RPF of GPV in 1998 zelfstandig meer dan 2% van de stemmen haalden.

²³ Bijvoorbeeld: in de zeventien gemeenten waar de ChristenUnie in lokale percentages 4,0% of meer verloor, staat het CDA op een bovengemiddelde winst van 12,2%.

2. DE CAMPAGNE

Uit de analyse van de verkiezingsuitslag is duidelijk geworden dat de ChristenUnie op 15 mei een ongekend grote duikeling maakte. Bijna een derde van de traditionele aanhang stemde iets anders of stemde zelfs helemaal niet. Ongeveer 60% van het eigen electoraat bleef de ChristenUnie trouw²⁴, terwijl een kiezersonderzoek van Intomart uit 1999 een percentage van 88% als uitkomst had.²⁵ De grootste verliezen werden zelfs op de 'bible-belt' geleden. Nauwkeurige analyse van de cijfers maakt duidelijk dat dit verlies zich al bij de gemeenteraadsverkiezingen aftekende. Dit is wel gesignaleerd, maar daarin is geen reden gezien de strategie te wijzigen.

Men kan inmiddels – met de nodige wijsheid achteraf – vaststellen dat de ChristenUnie als nieuwe politieke formatie had moeten investeren in een stevige band met de eigen achterban. Nog nauwelijks geünieerd had de achterban juist in de verkiezingscampagne iets moeten voelen van een gezamenlijke identiteit. De achterban werd echter onvoldoende geactiveerd en geënthousiasmeerd. De half lege zaal bij de campagnestart op het UnieCongres op 23 maart was een signaal.

In de binnengekomen reacties worden twee thema's voortdurend aan de orde gesteld:

- De politieke boodschap van de ChristenUnie is tijdens de campagne niet helder geworden; speerpunten en politieke visies bleven onderbelicht.
- De ChristenUnie heeft zich als christelijke politieke partij onvoldoende geprofileerd en onderscheiden.

Er zijn grote inspanningen gepleegd om de ChristenUnie 'op de kaart' te zetten. De partij beschikt over voldoende inhoudelijke mensen om de inhoudelijke boodschap van de ChristenUnie voor het voetlicht te brengen. Hoe kon het gebeuren dat juist die inhoudelijke profilering onvoldoende overkwam?

De campagnestrategie

Aan de landelijke campagne lag een plan ten grondslag dat tot stand is gekomen door de campagneleiding en door het Uniebestuur is vastgesteld. Dit campagneplan vermeldt de belangrijkste keuzes en doelen die tijdens de campagne voor de Tweede Kamerverkiezingen werden nagestreefd. We noemen daaruit de belangrijkste doelen:

- Het behalen van 7 zetels bij de Tweede Kamerverkiezingen
- Kars Veling als lijsttrekker en de ChristenUnie bekend maken bij de potentiële doelgroep
- De campagne inhoudelijk richten tegen de resultaten van Paars beleid
- De ChristenUnie profileren als christelijk-sociale partij met eigen thema's.

De belangrijkste strategische overwegingen:

- De potentiële doelgroep moet vooral gezocht worden bij kiezers die hun keuze tussen CDA en ChristenUnie nog niet hebben gemaakt ('nieuwe groepen'). Hierbij werd er van uitgegaan dat de vaste achterban (volgens Intomart in 1999: 88% van het eigen electoraat) de ChristenUnie zou blijven steunen.
- De ChristenUnie presenteren als 'grotere partij' die een steviger rol in de Tweede Kamer zou kunnen spelen, onderscheidend van het CDA.

Wat is goed gegaan?

1. Er is veel media-aandacht geweest voor de ChristenUnie, meer zelfs dan in het verleden ooit beschikbaar was voor RPF en GPV. In dit opzicht is de campagne geslaagd. Het campagneteam heeft hierover uit de wereld van de media complimenten ontvangen.

²⁴ Zie Interview*NSS-cijfers in vorige hoofdstuk. Ongeveer 60% is dan het gemiddelde van 66,9% RPF-ers en 50,9% GPV-ers.

²⁵ Electoraal onderzoek RPF SGP GPV, uitgevoerd door Intomart bv, Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek, in opdracht van RPF, SGP en GPV, Hilversum 1999

2. Ook de doelstelling de naamsbekendheid van zowel de ChristenUnie als van Kars Veling te vergroten is behaald. Er werd naar gestreefd dat 75% van de potentiële doelgroep de ChristenUnie zou kennen en 50% Kars Veling als lijsttrekker. De uitkomst is resp. 88% en 65%.
3. Er zijn drie regioutours georganiseerd. De eerste in 2001 om Kars (en de top 12) bekend te maken bij de achterban (12 avonden), de tweede begin 2002 voor de gemeenteraadsverkiezingen (22 avonden) en de derde in april/mei 2002 voor de Tweede Kamerverkiezingen (15 avonden). De regioutours leverden goede en gevarieerde avonden op. De opkomst bij de laatste tour viel tegen. Al met al is er door een klein team heel veel werk verzet. Tussendoor zijn er in die 12 maanden circa 260 spreekbeurten gehouden door de Kamerleden zelf en zijn er 50 werkbezoeken afgelegd.

Wat is niet goed gegaan?

1. Het campagneplan maakte een strategische keuze in het vaststellen van de campagne-doelgroep. Er is verondersteld dat de eigen achterban de ChristenUnie wel zou steunen. RPF- en GPV-stemmers uit 1998 hadden echter de bevestiging nodig dat zij bij de ChristenUnie nog goed zaten. Waar onderzoek in 1999 nog wees op 88% kiezerstrouw, heeft uiteindelijk ongeveer 60% van de mensen die in 1998 op RPF of GPV stemden nu voor de ChristenUnie gekozen.
2. De zittende Kamerleden die de oppositie tegen Paars vorm hadden gegeven en bekend waren bij de eigen achterban, kregen minder nadrukkelijk aandacht. Zij flankerden de lijsttrekker of stonden op de kleinere podia. Juist zij waren de representanten van de continuïteit en hadden bij de binding van de achterban een grotere rol kunnen spelen.
3. Er was onvoldoende politieke profilering binnen de campagne. Politiek-inhoudelijk of politiek-strategisch overleg werd binnen de campagne onvoldoende georganiseerd. Er werd impliciet van uitgegaan dat het daarmee wel goed zat, terwijl op dit punt in steeds sterkere mate een leemte werd gevoeld. De uitwerking van speerpunten uit het verkiezingsprogramma had concreter en politieker moeten zijn.

Hier heeft zich gewroken dat besluiten over de campagne steeds in kleine kring werden genomen. De communicatie met mensen in de partij met campagne-ervaring of inhoudelijke kennis was zeer beperkt. De speerpunten die in het discussietraject van Groen-Blauw-Wit-document waren geformuleerd – bedoeld om het politieke profiel van de ChristenUnie scherp neer te zetten – keerden niet krachtig genoeg in de campagne terug.

Toen over het gebrek aan communicatie en inhoudelijke koersbepaling aan de bel werd getrokken (rond de gemeenteraadsverkiezingen) was het voor een koerswending eigenlijk al te laat. Wel is toen meer werk gemaakt van interne communicatie, toch bleef ook het draagvlak van de campagne beperkt. Zelfs in de organisatie van de ChristenUnie leefde de landelijke campagne onvoldoende.

Vorm en inhoud

De expliciete en publiekelijk onderstreepte doelstelling van 7 zetels, de opzet om de naamsbekendheid van de lijsttrekker te vergroten en het ontbreken van een goed doordachte politieke agenda, gaf aan de campagne een hoog marketing-gehalte. Dit weerspiegelt zich in de vele kritieken op stijl en uitstraling van de campagne die naderhand door leden werden geuit. De campagne was 'te gelikt', teveel gericht op 'mannetjesmakerij', te 'trionfalistisch', er was teveel een sfeer van 'wij zullen het maken', de ChristenUnie had een 'campagne-cultuur' die niet verschilde van de 'gevestigde partijen', de ChristenUnie is 'oppervlakkig' geworden, de ChristenUnie gedroeg zich 'onbescheiden' en 'arrogant'. De keerzijde van deze opmerkingen is ook verwoord: 'politieke visies en idealen' moesten centraal staan, de 'christelijke kern' werd gemist, de ChristenUnie had meer 'vreemdelingschap' moeten tonen, er moet aandacht zijn voor onze 'geestelijke roeping' in de politiek. Er is voor de ChristenUnie alle reden om kritisch terug te kijken op eigen

publieke uitingen in woord en geschrift, waarin de partij zich gefascineerd toonde door zetelwinst en het eigen 'succes'. Op dat punt moet ook de inhoud van het ledenblad *HandSchrift* nog eens tegen het licht worden gehouden.

Natuurlijk was er ook inhoud. Het verkiezingsprogramma werd alom als deugdelijk en gedegen ervaren. Via de Stemwijzer kwamen veel kiezers bij de ChristenUnie uit. De ChristenUnie beschikte over voldoende inhoud op papier en in de (aspirant) Kamerleden. Het probleem was echter dat het accent niet op inhoud lag. De speerpunten van het verkiezingsprogramma, waarin het politiek profiel tot uitdrukking kwam, zijn onvoldoende omgezet in concrete plannen en maatregelen of kwamen onvoldoende uit de verf. Er was te weinig munitie die in de campagne kon worden ingezet en waar de 'oorlog' mee kon worden gevoerd. Voor veel mensen bleef de ChristenUnie politiek vaag en bleek. Mensen waarmee de achterban de ChristenUnie identificeert bleven op de achtergrond.

Die inhoudelijke onbepaaldheid is ook afgelezen van de posters, advertenties en slogans van de ChristenUnie. De poster was te bleek, de slogans op het eerste gehoor niet veelzeggend. Ook de verscheidenheid aan slogans kwam de duidelijkheid niet ten goede. Dit bevestigde het beeld dat de ChristenUnie verschillende signalen tegelijkertijd uitzond. Daarbij had het ledenblad *HandSchrift* soms een te hoog 'human interest'-gehalte. Bij de eerstvolgende verkiezingen zal een scherper belijnde presentatie, een onderscheidend optreden en een stevige politieke visie het hart van de campagne moeten zijn.

De ondersteuning van de campagne

Wil een campagne slagen dan moeten ook de onderliggende processen kloppen. Er moet een betrokkenheid en ondersteunend vermogen zijn, waar de partij op kan terugvallen. Hoe heeft het grondvlak gefunctioneerd? Hoe heeft het Landelijk Bureau gefunctioneerd?

- Er zijn gedurende de campagne vele lokale activiteiten georganiseerd. De ChristenUnie was present op verkiezingsmarkten, organiseerde spreekbeurten, etc. Toch is het de vraag of de campagne lokaal voldoende leefde. Was er betrokkenheid? Was er voldoende stimulans? Met de regiotours, waar de campagneleiding zich op concentreerde, werden per saldo te weinig mensen bereikt. Voor veel leden kwam de campagne over als een 'top-down'-gebeuren.
- Er zijn gedurende de campagneperiode veel klachten geuit over het functioneren van het Landelijk Bureau. Vooral in de serviceverlening kon niet de kwaliteit worden geboden die nodig was. Het Bureau was laat met het verzenden van materialen, handelde verzoeken soms niet adequaat af, etc. In zekere zin doet deze klacht zich in iedere campagne voor. De steken die het Bureau liet vallen hadden in dit geval ook alles te maken met problemen op het Bureau zelf: werkachterstanden, de moeizame implementatie van een nieuw computernetwerk vanaf januari, wisselingen in de personeelsformatie, onervarenheid met de campagne. Ondersteuning bij de organisatie van evenementen was wel goed.

Samenvattend:

- De campagnestrategie, gericht op 'nieuwe groepen', was achteraf gezien een onjuiste inschatting van de situatie; de binding met de eigen achterban had meer aandacht moeten krijgen.
- De campagne was teveel gericht geweest op het 'verkopen' van de lijsttrekker van de ChristenUnie en te weinig op concrete politieke inhoud. Dit heeft wel het beoogde doel van naamsbekendheid opgeleverd, maar de ChristenUnie inhoudelijk onvoldoende scherpte gegeven.
- De campagne was teveel gericht op groei als zelfstandige doelstelling. Dit heeft uiteindelijk contraproductief gewerkt.

- Onderliggende processen klopten niet. Er is geopereerd in te kleine kring, het gevoel van betrokkenheid in de partij was gering, het Bureau heeft vooral in de serviceverlening steken laten vallen.

Aanbevelingen

- 2.1. De ChristenUnie moet zich voor de ondersteuning van zijn politieke werk nu primair richten op contact met de eigen vaste achterban om deze opnieuw te werven, te binden en te activeren. Daartoe moeten al op korte termijn nieuwe plannen worden opgesteld.
- 2.2. Politieke inhoud, visie en geloofsbetrokkenheid moeten centrale elementen zijn in de communicatie van de ChristenUnie. De gerichtheid op de christelijk-politieke boodschap moet doorwerken in partijpublicaties zoals *HandSchrift*, in congressen en campagnebijeenkomsten.

3. LIJST, LIJSTTREKKER, POLITIEKE KOERS

Personele consequenties

Na 15 mei zijn er in Amersfoort en Den Haag veel reacties binnengekomen op de lijsttrekker, op de samenstelling van de lijst, het vertrek van drie ervaren Kamerleden, de voorkeurssteun voor Tineke Huizinga-Heringa. Op de discussieplatforms op de websites en in het *Nederlands Dagblad* is uitgebreid gediscussieerd over de personele consequenties van de verkiezingsuitslag. Een kwart van de ontvangen e-mails ging over Kars Veling, die als lijsttrekker niet zou zijn overgekomen. Sommigen meenden dat hij de verantwoordelijkheid voor het verlies op zich moest nemen en moest opstappen. Anderen vonden dat alles in het werk moest worden gesteld om Eimert van Middelkoop in de Kamer terug te krijgen. Zelfs het terugtreden van Tineke Huizinga werd in dat verband bepleit.

In dit hoofdstuk zal eerst worden ingegaan op het stembusresultaat van de kandidatenlijst. Er is door de kiezer een duidelijke voorkeur uitgesproken voor een vrouwelijke kandidaat, maar ook voor andere kandidaten. Wat zegt dit over de lijst en over de positie van de lijsttrekker? Vervolgens is ook het functioneren van de lijsttrekker (nu fractievoorzitter) onderwerp van discussie. De discussie over de lijsttrekker is gekoppeld aan de discussie over de politieke koers van de partij. Het zijn de uitspraken over regeringsdeelname en de daarmee verbonden voorkeur voor 'links' die – terecht of onterecht - aan de lijsttrekker worden toegeschreven.

De lijst

De kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen is in maart 2001 door het Uniecongres vastgesteld. Op voordracht van het Uniebestuur is een top-12 vastgesteld. Kars Veling zou het nieuwe gezicht zijn van de ChristenUnie. Hij werd beschouwd als een ervaren politicus en een bruggenbouwer tussen GPV en RPF. Hij zou zich met gezag moeten mengen in de grote politieke debatten. Dat waren de twee hoofdredenen die bij de keuze voor Veling werden gehanteerd. De plaatsen 2 tot en met 6 werden bezet door ervaren Kamerleden. Het bestuur had daarmee gekozen voor continuïteit. De plaatsen 7 tot en met 12 waren bestemd voor nieuwkomers, waarbij nadrukkelijk gekeken was naar de achtergrond van de kandidaten. De criteria laten zich aflezen: vrouw, jong, evangelisch, hervormd. Er is discussie geweest over de mate van vernieuwing die hiermee werd gerealiseerd en er was een vrij sterke roep Tineke Huizinga een meer verkiesbare plaats te geven. Het bestuur heeft de keuze voor een vrouw in de fractie in de handen van de kiezer gelegd.

Er is voor geen van de kandidaten achter de lijsttrekker een zichtbare campagne gevoerd, al werd al vroeg vermoed dat Tineke Huizinga het benodigde kwart van de kiesdeler (ruim 15.000 stemmen) zou halen. Toch hebben de 240.000 stemmen zich over nogal wat kandidaten verdeeld.

Het lijstje ziet er zo uit:

1. K. Veling	160.966	66,8%
2. J.C. Huizinga-Heringa	19.797	8,2%
3. L.C. van Dijke	19.187	8,0%
4. A. Rouvoet	12.221	5,1%
5. E. van Middelkoop	6.531	2,7%
6. W. Ouweneel	3.879	1,6%
7. A. Slob	2.986	1,2%
8. D. Stellingwerf	2.188	0,9%
9. D. Schutte	1.055	0,4%
10 A. van Kalkeren	869	0,4%

Welke conclusies kunnen hieraan worden verbonden?

1. Een deel van de kiezers heeft gericht op Tineke Huizinga gestemd om daarmee een vrouw in de fractie te brengen. De roep uit de partij een vrouw hoog op de lijst te plaatsen is door de achterban zelf gerealiseerd. Druk op Tineke Huizinga haar plaats weer af te staan ten gunste van een hoger geplaatste kandidaat is nu niet gerechtvaardigd. De verkiezing is op legitieme wijze tot stand gekomen en dient gerespecteerd te worden.
2. Kars Veling heeft in vergelijking met andere lijsttrekkers geen hoge score: 66,8%. SGP-er Van der Vlies scoorde 90%, Balkenende 86%, Marijnissen 82%, Rosenmöller 71%, Melkert 56% en Dijkstal 49%. Toch is deze uitslag geflatteerd. Een stem op Tineke (8,2% van het aantal stemmen) was niet per definitie een stem tegen Kars. Daarnaast moet rekening worden gehouden met een aanwezige bloedgroepen-voorkeur: RPF-ers stemmen op RPF-ers, GPV-ers op GPV-ers. Uit deze uitslag is niet zondermeer gebrekkige steun voor Kars Veling af te lezen. De verdeling van stemmen over de lijst heeft mede te maken met de diversiteit van de ChristenUnie-achterban. Ook regionale kandidaten hebben nog een deel van de stemmen getrokken.
3. W. Ouweneel en D. Schutte bleken vanuit de staart van de lijst stemmentrekkers voor het evangelische en hervormde segment. Dit is niet per definitie een oordeel over de volgorde van de top-12, aangezien Schutte en Ouweneel juist als lijstduwers waren ingezet. De ChristenUnie zal, gezien de diversiteit van de achterban, altijd met een over meerdere kandidaten verdeelde stem rekening moeten houden. Wel is het van belang hoog op de lijst namen te hebben van mensen die bekendheid genieten bij de achterban.

De lijsttrekker

Er is vooral na 15 mei veel kritiek losgekomen op het optreden van Kars Veling. Enerzijds is dit begrijpelijk: de lijsttrekker wordt afgerekend op het slechte resultaat. Anderzijds is het ook onbillijk: kritiek op de lijsttrekker werd voor 15 mei in de partij nauwelijks gehoord. Het campagneteam heeft in september 2001 en februari 2002 onderzoek²⁶ laten verrichten onder de potentiële doelgroep. In februari bleek dat 69,1% hem een goede vertegenwoordiger van de ChristenUnie vond. Ook scoorde hij toen hoog op criteria als 'deskundig' (68%), 'principieel' (80,9%) en 'integer' (71,4%).

Als bruggenbouwer tussen GPV en RPF heeft Kars Veling gedaan wat van hem verwacht mocht worden. Hij genoot gezag bij beide partijen en heeft ook ingang gevonden in 'nieuwe groepen'. De presentatie van de ChristenUnie in grote debatten was echter minder geslaagd. Het ND-debat voor eigen achterban was een zwak moment en ook een aantal optredens op televisie werden als niet-overtuigend beoordeeld. Kars Veling heeft wel bijgedragen aan het 'op de kaart zetten' van de ChristenUnie, maar het beeld van de ChristenUnie is daarbij niet helder naar voren gekomen.

De kritiek op de lijsttrekker laat zich in twee hoofdpunten onderscheiden:

1. De lijsttrekker kwam vriendelijk en degelijk over, maar had in zijn presentatie veel woorden nodig, was niet fel, eerder aarzelend, scoorde weinig in het debat, nam te weinig initiatief.
2. De lijsttrekker maakte niet duidelijk waar de ChristenUnie als politieke formatie voor staat. Het christelijk getuigenis kwam te weinig uit de verf. Daarentegen is het beeld ontstaan van een partij die wel mee wil regeren en daarom bereid is compromissen te sluiten. Het media-incident over het 'ijsje' op zondag en de suggestie dat katholieken in de toekomst lid kunnen worden van de ChristenUnie (al dan niet terecht aan Veling toegeschreven) versterkten dit beeld.

Het optreden van de lijsttrekker heeft zo bijgedragen aan het 'onduidelijke' profiel van de ChristenUnie. Weliswaar waren meer mensen betrokken bij de campagne en daarmee ook

²⁶ Door Newcom Research Twente.

verantwoordelijk voor de presentatie van de ChristenUnie, maar Kars Veling was het gezicht en de leider van de partij.

Het optreden van de lijsttrekker gedurende de campagne werd gecompliceerd door twee zaken.

1. Er werd rondom de ChristenUnie al vanaf de zomer van 2001 over de mogelijkheid van regeringsdeelname gesproken, niet in de laatste plaats door mensen vanuit het CDA (informeel) en de PvdA (openlijk). Het spreken hierover was niet zozeer irreëel – al was die realiteit vaak hypothetisch -, maar nog wel ondoordacht. De ChristenUnie was gevoelig voor de suggestie omdat het dacht groter te worden. Maar er was niet overdacht wat dit werkelijk met de ChristenUnie als partij zou doen. De ChristenUnie was niet rijp voor deze vraag. Wat dit inhield voor de eigen positionering in het politieke krachtenveld werd onvoldoende overzien. Vragen over onze compromisbereidheid brachten ons in verlegenheid. Het is voor de toekomst van belang onder alle omstandigheden onze christelijke boodschap scherp te blijven formuleren.
2. De campagne veranderde door het optreden van Pim Fortuyn, vooral na de gemeenteraadsverkiezingen, van toon en inhoud. De thema's van de ChristenUnie (christelijk-sociale thema's, milieu-thema's, medisch-ethische thema's) waren niet de thema's van de campagne. De campagne ging over vreemdelingenbeleid en veiligheid en kreeg een scherp anti-paarse toon. Zeker na de moord op Fortuyn spitste alle aandacht zich hierop toe. In dit campagne-geweld was de ChristenUnie geen duidelijke factor meer. Enigszins wreekte zich hierin het gebrek aan inhoudelijke munitie (veiligheid was een speerpunt in het programma), maar het is de vraag of de ChristenUnie zich hiermee in de laatste weken voor 15 mei nog had kunnen melden.

De positie van de lijsttrekker

Er is in de eerste periode na de verkiezingen door een beperkt deel van de achterban (via de e-mailreacties en brieven) aangedrongen op het vertrek van Kars Veling als lijsttrekker. Veling heeft er zelf voor gekozen zijn mandaat te aanvaarden en de fractie in de Tweede Kamer te gaan leiden. Hierin is hij gesteund door het bestuur en de fractie. Deze keuze is te rechtvaardigen en vraagt nu ook om steun vanuit de ChristenUnie. Daarvoor zijn de volgende redenen aan te voeren.

1. De keuze voor Kars Veling als beoogd fractievoorzitter is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de partij geweest. Hij is als 'onze man' gepresenteerd en in de campagne ingezet. Daarin zijn dingen goed gegaan en verkeerd gegaan, soms door, soms buiten eigen schuld. De verkiezingen hebben onder 'bizarre' omstandigheden plaatsgevonden. Het gaat nu niet aan de steun aan 'onze man' op te zeggen.
2. Het is nu het beste dat de vier gekozen fractieleden zo gauw mogelijk aan het werk gaan. De ChristenUnie moet in de Kamer op positieve wijze van zich doen spreken en er is al op korte termijn een stevige oppositierol in te vullen. Partij en fractie zijn nu niet gebaat bij onrust. Wellicht komen er binnen vier jaar opnieuw verkiezingen. Het is verstandig ons daarop te richten en daarvoor klaar te zijn.
3. Formeel kan een partij niet een gekozen vertegenwoordiger 'afzetten'. Ook een Uniecongres kan dat niet afdwingen. Kars Veling heeft mandaat gekregen van de kiezer. Uit de stemmenaantallen op de lijst komt niet overtuigend naar voren dat de kiezer Veling niet zit zitten. Veling kan zich terecht gesteund weten door de ChristenUnie-kiezer.
4. Een christelijke politieke partij moet ook in de omgang met zijn eigen mensen een christelijke stijl bewaren. Wij schuiven mensen die zich met ons geroepen weten 'evangeliebelijder' te zijn in de politiek niet tussentijds aan de kant. We moeten ons ook trouw weten aan elkaar. Bovendien kan uit de geschiedenis van andere partijen worden afgelezen dat een partij die leiders opzij schuift zelden aan gezag wint bij de achterban.

Wat moet er nu gebeuren

Uiteraard keren de vragen die rondom de kandidaatstelling in 2001 zijn gesteld nu weer terug. Moet er vernieuwing plaatsvinden op de lijst? Hoe om te gaan met de plaatsing van capabele vrouwen? De komende periode zal moeten worden gebruikt om na te denken over de kandidatenlijst bij de eerstvolgende verkiezingen. Daarbij moeten alle posities open zijn. De huidige Kamerleden krijgen daarmee volop de kans zich voor een volgende parlementaire periode te kwalificeren. Intussen zal in de partij moeten worden omgezien naar nieuwe gezichten. Hiervoor moet al tijdig een enkelvoudige commissie in het leven worden geroepen, die ook de resultaten van de evaluatie van de kandidaatstelling in 2000-2001 moet kennen.

De koers van de partij

Over de koers van de partij willen we in dit rapport niet uitvoerig spreken. Het is waar: veel potentiële kiezers hebben aangegeven de ChristenUnie te 'links' te vinden. De ChristenUnie heeft inderdaad ingezet op christelijk-sociale thema's en meent ook dat de overheid een taak heeft in het beschermen van mensen. Het recht doen aan onze naaste is een bijbelse opdracht (Psalm 72 en Spreuken 31: 8-9).

Dat betekent echter niet dat de ChristenUnie verantwoordelijkheden in de samenleving niet zou willen benadrukken of zich 'zacht' zou opstellen als het gaat om het bestraffen van het kwaad in de samenleving. Het moge zo zijn dat het verkiezingsprogramma zich sterk richt op overheidsverantwoordelijkheid, maar dat accent was ook nodig gezien de 'verloedering van de publieke sfeer', waar de overheid een grote verantwoordelijkheid voor draagt.

Een programmavergelijking van ChristenUnie, SGP en CDA door G.J. Schutte²⁷ leidde tot de conclusie, dat als er al sprake zou zijn van een links accent in het program van de ChristenUnie, dat dat dan een lot is dat de ChristenUnie in belangrijke mate deelt met de SGP.

In publicaties van het Wetenschappelijk Instituut is tegelijkertijd aandacht gevraagd voor de rol van kerken, gezinnen en maatschappelijke organisaties. Dit accent is dus zeker niet verdwenen uit de partij. De ChristenUnie heeft daarom terecht gezegd zich niet thuis te voelen in een links-rechts-schema, dat in de laatste maanden voor de verkiezingen nieuwe actualiteit kreeg.

Er is wel een eenzijdige beeldvorming ontstaan rondom de ChristenUnie.

1. Het op inhoudelijke gronden kritiseren ('uitsluiten') van VVD en de Lijst Pim Fortuyn (vanwege hun sterke nadruk op het individu), is geïnterpreteerd als een voorkeur voor 'links'.
2. De ChristenUnie heeft zich samenwerkingsbereid getoond met PvdA (sociale kwesties) en GroenLinks (milieukwesties). Dit heeft veel aandacht in de media getrokken. Ook is tijdens de campagne door Veling een voorkeur uitgesproken voor regeren met PvdA, GroenLinks en CDA.

Samenvattend:

- Uit de verkiezingsuitslag en de stemverdeling op de ChristenUnie-lijst valt niet ondubbelzinnig gebrek aan steun voor Kars Veling af te lezen. De voorkeurssteun voor Tineke Huizinga is wel een kritisch signaal naar de opstelling van de lijst
- De lijsttrekker heeft door zijn publieke optreden wel bijgedragen aan het onduidelijke profiel van de ChristenUnie, maar had te kampen met zwaar weer. De politieke boodschap van de ChristenUnie is gedurende de campagne – ook door de lijsttrekker - niet indringend genoeg naar voren gebracht.

²⁷ *Nader Bekeken*, jrg. 9, 4 april 2002, p. 108.

- De ChristenUnie sprak wel over de mogelijkheid van regeringsdeelname, maar heeft zich niet gerealiseerd wat dit betekent voor de eigen positionering in het politieke krachtenveld.
- De kritiek op de koers van de partij is voor een belangrijk deel een kwestie van beeldvorming en niet van wezenlijke politiek-inhoudelijke verschuivingen. Wellicht heeft de ChristenUnie zelf een bijdrage geleverd aan deze beeldvorming.

Aanbevelingen

- 3.1. Het bestuur dient de evaluatie van de kandidaatstelling zo spoedig mogelijk af te ronden en gaat tijdig over tot instelling van een enkelvoudige commissie die de voorbereiding van de nieuwe kandidaatstelling voor de Tweede Kamer ter hand gaat nemen. Daarbij moeten de criteria waaraan aspirant-Kamerleden moeten voldoen tegen het licht gehouden worden. Bij de werving en selectie van kandidaten worden de kiesverenigingen en provinciale contactraden betrokken.
- 3.2. De gekozen Tweede Kamerfractie wordt aangemoedigd het werk met kracht voort te zetten. Er wordt van de fractie een duidelijke politieke koers en een stevige christelijke oppositie verwacht. De koers van de fractie moet ook aan de basis worden herkend.

4. HET FUNCTIONEREN VAN DE PARTIJ

Interne kritiek

Naar aanleiding van het slechte verkiezingsresultaat is er ook kritiek losgekomen op minder beeldbepalende elementen. De verkiezingsuitslag blijkt ook aanleiding tot kritiek op het functioneren van de partij. Op de website van het WI (www.wi.christenunie.nl) geeft 21% van de mensen aan dat het tijd wordt het contact met de leden aan te halen. Een kleiner deel van de in de afgelopen weken ontvangen kritiek richt zich op het bestuur en de als gesloten ervaren partijcultuur. De jongeren van *Perspectief* dringen aan op versnelde fusie om de eenheidsbeleving in de partij te versterken. Anderen wijzen op het gevaar dat de ChristenUnie bezig is een bestuurders- en kaderpartij te worden en dat juist dit de afstand tussen top en basis heeft vergroot. Uit de evaluatie van de campagne blijkt dat geledingen van de partij teveel langs elkaar heen werken.

De les uit de verkiezingsuitslag is, dat de betrokkenheid van leden bij de ChristenUnie van het allergrootste belang is. Daar moet ook het herstel in de komende jaren vandaan komen: binding van leden aan de partij, aanstekelijke saamhorigheid, gemeenschappelijke bezieling. Om betrokkenheid te vergroten moet de inbreng van leden worden aangemoedigd en versterkt. Dat vraagt ruimte voor initiatief en actie van onderop. Participatie moet beloofd worden en tot positief resultaat leiden. De interne communicatie moet directer en transparanter verlopen. Welke blokkades zijn er in partijcultuur en –structuur die dit verhinderen?

Partijcultuur

In een klein geschriftje heeft het WI in december 2001 een aantal opstellen gepubliceerd over de partijcultuur van de ChristenUnie. De achtergrond van het boekje *Mijn Partij* was de gedachte dat de ChristenUnie op papier haar identiteit heeft vastgelegd, maar dat die identiteit in de praktijk van het partij-functioneren nog vlees en bloed moest krijgen. Er is nog onvoldoende sprake van een 'ChristenUnie-gevoel' dat minstens even sterk is als het RPF- of GPV-gevoel. Dit 'honk-gevoel' moet uiteraard groeien, maar moet ook welbewust benoemd en versterkt worden. Dat moet nu ook invulling gaan krijgen. Twee dingen zijn hiervoor nodig.

- ChristenUnie-leden moeten – primair in hun lokale omgeving – elkaar leren kennen en met elkaar actief zijn. Samen actief zijn bevordert de onderlinge integratie en herkenning. De ChristenUnie kan een prachtig voorbeeld zijn hoe orthodox-protestantse christenen afkomstig uit verschillende kerken met elkaar samenwerken. De kans om daaraan inhoud te geven is nog niet benut.
- Het is nodig dat de ChristenUnie welbewust nadenkt over de sfeer en stijl waarin de partij, als verzamelpunt van christenen, zich presenteert. De partijcultuur moet een weerspiegeling zijn van waarden die gezamenlijk beleefd worden. De ChristenUnie mist nog te zeer een intern beleefde identiteit die herkenning oproept.

Interne democratisering

De partijcultuur kan benoemd worden in termen van 'zachte waarden', maar bestaat ook uit 'harde waarden': communicatiestijlen, statuten en reglementen, inspraakmogelijkheden en beslissingslijnen. Er is een breed gevoel dat er op het gebied van de interne democratisering binnen de ChristenUnie het nodige schort. In de binnengekomen reacties worden de volgende problemen gesignaleerd:

- De directe invloed van leden is nu gering. De aansturing van de partij is 'top-down'. Toch vragen leden om een grotere betrokkenheid. De vraag is hoe dit moet worden vormgegeven?
- Het UnieCongres heeft beperkte bevoegdheden ten opzichte van het Uniebestuur (wel op lijst en programma, niet op ledenbeleid en organisatie (die bevoegdheden liggen bij

GPV en RPF)). Dat maakt dat Uniecongressen niet het hart vormen van de partij. De wezenlijke besluiten worden niet hier genomen, maar in het Uniebestuur.

- Besluiten die de hele partij aangaan worden doorgaans genomen in kleine kring. Werkgroepen en commissies rapporteren rechtstreeks aan het bestuur, dat vervolgens besluiten neemt voor de gehele partij. Daardoor ontstaat het beeld van een 'regerend kernkabinet' dat besluiten naderhand uitlegt aan de partij.

Deze kenmerken van de huidige partijcultuur passen wezenlijk niet bij de beleden intenties van de ChristenUnie een 'beweging' of 'ledenpartij' te zijn. Een ledenpartij is gebaat bij een cultuur van overleg en gedijt bij direct contact en horizontale structuren. Deze worden nu juist belemmerd door de centralisering die door de huidige partijstructuur wordt opgeroepen. Ook de lokale ChristenUnies stellen zich te passief op en moeten een grotere rol spelen in de partij.

Het is van belang, dat het bestuur op hoofdlijnen stuurt en daarop aanspreekbaar is door kiesverenigingen en leden.

Met betrekking tot de interne partijverhoudingen binnen de ChristenUnie moet het volgende hierbij worden bedacht.

1. Het bestuur is in de afgelopen jaren sterk beziggehouden door de fusie van de bureauorganisaties en de voorbereiding van de verkiezingen. Veel besluiten moesten in korte tijd worden genomen. In dat proces was er sterke regie van de kant van het bestuur en was 'interne democratisering' niet het centrale thema. Dat zou het in de komende periode wel moeten worden.
2. De politieke unie van GPV en RPF gaf een bepaalde status en bevoegdheid aan het Uniecongres en aan het Uniebestuur. Meer en meer wordt duidelijk dat een volledige fusie voor interne democratisering betere voorwaarden schept. Het zou van belang zijn in het kader van een fusieproces de partij zodanig te reorganiseren dat het interne politieke proces wordt bevorderd.
3. Ook de ChristenUnie te maken heeft met een maatschappelijke context van individualisering, afnemende betrokkenheid en consumentisme, die het functioneren van politieke partijen beïnvloedt. In deze omstandigheden probeert de ChristenUnie een partij te zijn, waar christenen elkaar vinden in een gedeelde betrokkenheid op de samenleving.

Samenvattend:

- De ChristenUnie mist, los van grondslag, missie en huisstijl, nog te zeer een interne identiteit ('honk-gevoel'). Voor de binding van leden en uitstraling van de partij is dit een wezenlijke factor. Over deze aspecten van de partijcultuur (invulling van congressen, beleving, stijl van vergaderen e.d.) moet opzettelijk nagedacht worden.
- De betrokkenheid van leden en kiesverenigingen wordt op dit moment gehinderd door de stijl van communiceren en besturen.
- Het bestuur zou zich moeten beperken tot het besturen op hoofdlijnen. Het is van belang zowel de helderheid van besluitvorming als de doorzichtigheid van de organisatie te vergroten.

Aanbevelingen

- 4.1. In het kader van de huidige partijstructuur wordt gewerkt aan grotere betrokkenheid en participatie van leden.
- 4.2. In het kader van de voorgenomen fusie zal een zodanige reorganisatie van de partij plaatsvinden, dat interne betrokkenheid en participatie daardoor bevorderd worden.
- 4.3. Verdere ontwikkeling van een partijcultuur is wezenlijk voor de beleving van een ChristenUnie-identiteit. De ChristenUnie moet gericht gaan nadenken over de centrale aspecten van de partijcultuur.

5. Nawoord

Is het 'project ChristenUnie' nu mislukt? Dit was de eerste vraag die nog op de verkiezingsavond door een journalist werd gesteld. Natuurlijk is het 'project ChristenUnie' niet mislukt als de eerste deelname aan de nationale verkiezingen geen succes is geworden. Er zijn in de afgelopen jaren 200 lokale ChristenUnies opgericht, er was een groei van het aantal leden met een kleine 2000 mensen en na de laatstgehouden gemeenteraadsverkiezingen steeg het aantal wethouders van 38 naar 63. De verwachtingen rondom de verkiezingen voor de Tweede Kamer waren dan ook hoog. De ChristenUnie bleek echter in de extreme omstandigheden van deze verkiezingen niet sterk genoeg om kiezers aan zich te binden. De organisatie was te zeer naar binnen gekeerd en er ontstonden eilanden die te weinig communicatie onderhielden. Bij het overzien van het geheel kwam ons het woord uit Spreuken 15:22 in gedachten: 'Plannen mislukken bij gebrek aan overleg, maar door de veelheid van raadgevers komt iets tot stand'.

Tot die raadgevers zullen vanaf nu zeker de gewone leden van de ChristenUnie moeten behoren. Uit de vele e-mails en brieven blijkt een enorme (emotionele) betrokkenheid bij de ChristenUnie. Uit die reacties spreekt ook zorg over de ontwikkeling van een christelijke organisatie, die van betekenis is voor een christelijk volksdeel. De ChristenUnie blijkt, als alle instituties, zich zozeer te kunnen concentreren op bestuurlijke, beleidsmatige en organisatorische problemen dat het voeling met de achterban verliest. Niets menselijks is ons vreemd. Het belangrijkste is dat we dit met elkaar vasthouden: de ChristenUnie is een partij van broeders en zusters die God willen dienen in hun leven en daarom ook samen politiek willen bedrijven. Zij vinden elkaar rondom het Woord van God dat spreekt over de taak van overheden en de roeping van de christen in de samenleving. Dat is het centrale motief, dat is wat ons bijeenbrengt in de ChristenUnie.

Het is in dit verband en ter afsluiting van dit rapport ook goed te beseffen dat de ChristenUnie in een lange traditie staat. Dat wat hierboven als de kern en het wezen van de christelijke politiek werd aangewezen, werd in de negentiende eeuw precies zo verwoord door G. Groen van Prinsterer. Een partij, zo formuleerde hij, wordt geboren uit 'eendrachtige naleving van een beginsel'. Eigentijdser gezegd: er is een partij omdat er een volksdeel is dat een gedeelde geloofsovertuiging heeft en die ook wil uitdragen met anderen. Die partij heeft dus primair een geestelijke in plaats van een organisatorische gestalte. De partij wordt in de harten gedragen. Ze heeft ondersteuning in gebed, preek en gesprek. Alleen zo kan die partij sterk zijn en blijven bestaan. Vormen veranderen, de opdracht voor de christelijke politiek blijft.

De acht aanbevelingen op een rijtje

1.1. Voortgezet onderzoek is nodig met betrekking tot de omvang van de vaste kern, de potentiële doelgroep en de motieven van kiezers om wel of niet op de ChristenUnie te stemmen.

2.1. De ChristenUnie moet zich voor de ondersteuning van zijn politieke werk nu primair richten op contact met de eigen vaste achterban om deze opnieuw te werven, te binden en te activeren. Daartoe moeten al op korte termijn nieuwe plannen worden opgesteld.

2.2. Politieke inhoud, visie en geloofsbetrokkenheid moeten centrale elementen zijn in de communicatie van de ChristenUnie. De gerichtheid op de christelijk-politieke boodschap moet doorwerken in partijpublicaties zoals *HandSchrift*, in congressen en campagnebijeenkomsten..

3.1. Het bestuur dient de evaluatie van de kandidaatstelling zo spoedig mogelijk af te ronden en gaat tijdig over tot instelling van een enkelvoudige commissie die de voorbereiding van de nieuwe kandidaatstelling voor de Tweede Kamer ter hand gaat nemen. Daarbij moeten de criteria waaraan aspirant-Kamerleden moeten voldoen tegen het licht gehouden worden. Bij de werving en selectie van kandidaten worden de kiesverenigingen en provinciale contactraden betrokken.

3.2. De gekozen Tweede Kamerfractie wordt aangemoedigd het werk met kracht voort te zetten. Er wordt van de fractie een duidelijke politieke koers en een stevige christelijke oppositie verwacht. De koers van de fractie moet ook aan de basis worden herkend.

4.1. In het kader van de huidige partijstructuur wordt gewerkt aan grotere betrokkenheid en participatie van leden.

4.2. In het kader van de voorgenomen fusie zal een zodanige reorganisatie van de partij plaatsvinden, dat interne betrokkenheid en participatie daardoor bevorderd worden.

4.3. Verdere ontwikkeling van een partijcultuur is wezenlijk voor de beleving van een ChristenUnie-identiteit. De ChristenUnie moet gericht gaan nadenken over de centrale aspecten van de partijcultuur.

VERANTWOORDING

Dit rapport is tot stand gekomen op basis van de volgende bronnen en gegevens:

1. De verkiezingsuitslag zelf (cijfers van de kiesraad) en onderzoeken van NIPO, Interview*NSS, Intomart en Newcom Research Twente.
2. Binnengekomen e-mails (ca. 300) en brieven (ca. 150).
3. Persreacties (artikelen, ingezonden brieven in ND en RD)
4. De gepubliceerde discussies op de websites van de ChristenUnie en de ChristenUnie-jongeren.
5. Interne stukken van de ChristenUnie (waaronder het Campagneplan)
6. Geschreven evaluaties (op verzoek van de auteurs) van: campagneteam, bestuurdersvereniging, Perspectief, curatorium Wetenschappelijk Instituut, Landelijk Bureau.
7. Geschreven evaluaties die door leden spontaan werden toegestuurd.
8. Gesprekken met een dertigtal mensen.

Aan hen die uitgenodigd werden een schriftelijke evaluatie aan te leveren en aan de gesprekspartners werden telkens vier vragen voorgelegd:

- a. Wat vond u van de campagne?
- b. Hoe beoordeelt u de verkiezingsuitslag
- c. Hoe taxeert u de losgekomen reacties op lijsttrekker, koers en partij?
- d. Welke aanbevelingen heeft u?

BIJLAGEN

NIPO opiniepeilingen

	TK 1998	Sept. '98	Januari '99	Juni '99	Januari '00	Juni '00	Januari '01	Juni '01	Dec. '01	Jan '02	Feb. '02 (I)	Feb. '02 (II)	Maart '02 (I)	Maa. '02 (II)	Maa. '02 (III)	Apr. '02 (I)	Apr. '02 (II)	Apr. '02 (III)	Apr. '02 (IV)	Mei '02 (I)	Mei '02 (II)	
PvdA	29.0	30.0	28.5	27.3	26.6	26.7	26.7	26.3	25.0	24.2	22.0	22.4	19.9	19.4	19.8	20.0	20.6	20.5	20.0	19.8	18.7	16.
VVD	24.7	25.7	24.5	25.2	25.8	26.1	27.1	28.0	25.6	24.1	22.5	21.4	16.6	16.2	15.6	17.4	16.8	16.7	16.4	15.8	15.5	16.
CDA	18.4	18.0	17.9	18.5	18.5	18.8	19.7	17.5	16.7	16.6	16.2	16.6	19.2	18.9	19.3	19.5	18.7	18.7	18.9	19.3	19.5	20.
D66	9.0	7.6	8.5	5.8	6.6	6.2	6.2	6.2	6.8	5.7	4.8	4.3	4.5	4.0	4.4	3.7	4.9	4.5	5.0	4.7	5.2	5.
GroenLinks	7.3	7.5	8.4	11.4	9.5	9.1	8.9	8.8	7.3	7.2	6.0	6.7	5.8	7.0	9.0	9.0	8.9	9.1	9.3	9.3	9.9	9.
SP	3.5	3.7	3.8	3.7	4.1	4.2	4.4	4.0	3.9	4.3	3.9	4.7	4.2	4.6	5.0	4.5	4.6	4.9	4.9	4.6	5.3	5.
SGP	1.8	1.6	1.7	1.9	1.8	1.6	1.7	1.7	1.5	1.7	1.5	1.8	1.3	1.2	1.3	1.3	1.4	1.4	1.4	1.4	1.2	1.
GPV	1.3	1.3	1.5	1.6	1.3																	
RPF	2.0	2.2	2.4	2.2	1.9																	
ChristenUnie						4.4	3.4	3.2	4.2	4.4	4.6	4.0	4.3	4.5	3.9	4.6	4.5	4.3	4.1	4.4	3.9	4.
Ouderenpartij	0.9		1.2	1.6	1.1	0.4	0.5	0.5	0.8	0.8	1.0	0.6	0.7	0.9	0.8	0.9	0.9	1.1	0.9	0.8	1.0	1.
Centr. Democr.	0.6	0.5	0.8	0.6	0.5	1.2	0.0	0.0	0.5	0.2	0.4	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.0	0.
Leefbaar Ned.								2.3	7.2	10.0	5.8	3.9	4.7	3.7	3.1	3.2	3.1	2.9	2.4	2.6	2.7	1.
Lijst Pim Fortuyn											10.5	13.0	17.8	18.9	17.3	15.2	15.3	15.7	16.4	17.0	17.1	18.
Overige partijen	1.5		0.8	1.2	2.3	1.3	1.5	1.5	0.9	0.8	0.8	0.6	0.8	0.6	0.4	0.6	0.2	0.2	0.2	0.2	0.0	0.

Meer cijfers van de landelijke verkiezingen

Op de verschillende partijen zijn op 15 mei j.l. in totaal de volgende aantallen stemmen uitgebracht:

1. Partij van de Arbeid (PvdA)	1.436.023
2. VVD	1.466.722
3. Christen Democratische Appèl (CDA)	2.653.723
4. Democraten 66 (D66)	484.317
5. GROENLINKS	660.692
6. SP (Socialistische Partij)	560.447
7. Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)	163.562
8. VERENIGDE SENIOREN PARTIJ	39.005
9. Nieuwe Midden Partij (NMP)	2.305
10. Partij van de Toekomst (PvdT)	6.393
11. Vrije Indische Partij & OUDERENUNIE	10.033
12. ChristenUnie	240.953
13. DUURZAAM NEDERLAND	9.058
14. LEEFBAAR NEDERLAND	153.055
15. Lijst Pim Fortuyn	1.614.801
17. Republikeinse Volkspartij RVP	63

Voor elke partij zijn eerst gekozen verklaard de kandidaten waarop een aantal voorkeursstemmen is uitgebracht dat ligt boven 25% van de kiesdeler. Dit betekent dat een

kandidaat minimaal 15.835 ¼ stemmen behaald moet hebben om met voorkeursstemmen te zijn gekozen. Daarom zijn Tineke en Leen geheel op eigen kracht als de respectievelijke nummer 2 en 3 in de Kamer gekozen.

Daarna zijn, voor zover door een partij behaalde zetels nog niet aan een kandidaat toegewezen waren, die zetels toegewezen aan kandidaten in de volgorde waarop ze op de lijst zijn vermeld. Dat betekent dat de volgorde voor 'vervanging' is: Eimert van Middelkoop, Dick Stellingwerf, Arie Slob, Marien Bikker, Eise v.d. Sluis, etc.

Zoals in hoofdstuk 3 gesteld, heeft Kars Veling 66,8% van de stemmen op de ChristenUnie behaald. Ter vergelijking - om dit cijfer verder in te kaderen - : in 1998 behaalde de lijsttrekker bij de RPF Van Dijke 81,6% en de toenmalige nummer 2, Rouvoet haalde 4,5% van de RPF-stemmen (in 1994 had Leen van Dijke als beginnend lijsttrekker, maar wel met net zo verse kandidaten achter hem op de lijst 85,6%). Bij het GPV behaalde in 1998 de lijsttrekker Schutte 91%²⁸ en de nummer twee op de lijst - Van Middelkoop - 2,8%. De percentages voor Rouvoet en Van Middelkoop zijn dus vergelijkbaar met vier jaar geleden, maar die van de lijsttrekker niet.

Nog een paar andere gegevens, die aardig zijn om te weten, maar niet van direct belang zijn voor dit rapport:

- van de stemmers op de ChristenUnie is 44% man en 56% vrouw
- 12% tussen de 18 en 24 jaar, 21% tussen 25 en 34 jaar, 35% tussen de 35 en 49 jaar, 13% tussen de 50 en 65 jaar en 20% is 65+
- van de ChristenUnie-stemmers is 47% Gereformeerd, 27% Nederlands Hervormd, 2% Katholiek, 14% overig en 10% niet-kerkelijk.

Uitslagen bekeken op gemeentelijk niveau

In 24 gemeenten werd een stemmenverlies geleden van veertig of meer procent, in 55 plaatsen een stemmenverlies van in de dertig procent, in 124 plaatsen in de twintig procent, in 127 plaatsen een verlies van in de tien procent en in 65 gemeenten een verlies van tussen de nul en tien procent. Acht gemeenten bleven gelijk. In slechts 33 gemeenten kon een winst tot 10% en in 59 een winst van meer dan 10% genoteerd worden (met als eervolle vermelding Kessel in Limburg met een winst van 300%, omdat de ChristenUnie daar steeg van nul naar drie stemmen).

In de 91 gemeenten waar de RPF in 1998 relatief groot was (zelfstandig meer dan 2% van de stemmen), was het gemiddelde verlies 22%.²⁹ In de 20 gemeenten waar het GPV in 1998 relatief groot was (zelfstandig meer dan 2% van de stemmen), was het gemiddelde verlies 11%.³⁰ De GPV-achterban lijkt dus veel trouwer en/of de RPF-achterban veel minder trouw te zijn.

In de GPV-gemeenten valt bovendien op, dat de SGP daar relatief sterk heeft gewonnen (gemiddeld 0,33% in de lokale percentages) en het CDA beneden-gemiddeld heeft gewonnen (7,75%).³¹ In de RPF-gemeenten heeft de SGP net als de ChristenUnie aldaar sterk verloren (een gemiddelde van -0,39%), terwijl het CDA daar iets bovengemiddeld won (krap 11%). In de echte RPF-bolwerken ligt het net ietsje duidelijker: daar hebben

²⁸ Gert Schutte lag goed bij christenen buiten de Vrijgemaakte kring en ook bij niet-christenen.

²⁹ Gemiddelde lokale percentages -2,5%

³⁰ Gemiddelde lokale percentages -2,1%. Dat dit wel in de buurt komt van het percentage in de vorige voetnoot, kan komen omdat het opkomstpercentage in deze gemeenten ver bovengemiddeld lag (gemiddeld 83,5% bij de GPV-gemeenten in Groningen). Als dan ook nog eens het cijfer van bureau Interview klopt, dat veel GPV-ers deze keer niet zijn gaan stemmen ...

³¹ Die 7,75% wordt wel sterk beïnvloed door het feit, dat de provincie Groningen - waar het CDA het laagste scoorde - erg sterk vertegenwoordigd is in deze GPV-categorie (12 van de 24 'GPV-bolwerken' liggen in Groningen ...).

ChristenUnie én SGP beiden gemiddeld nog meer verloren (SGP -0,51%) en het CDA heeft daar duidelijker bovengemiddeld gewonnen (11,48%).³²

Hieronder volgen een paar lijstjes met toppers (in positieve en negatieve zin).

Grootste winst in absolute aantal stemmen:

1. Amsterdam (936) (van 2614 naar 3550 stemmen = 36% groei)
2. Almere (492) (van 1085 naar 1577 stemmen = 45% groei)
3. Lelystad (142) (17% groei)
4. Zeewolde (133) (18%)
5. Heerenveen (113) (16%)
6. Zwolle (86) (2%)
7. Nijmegen (86) (16%)
8. Houten (83) (10%)
9. Almelo (77) (8%)
10. Sneek (65) (14%)
11. Heerhugowaard (65) (20%)
12. Zutphen (58) (14%)

De rest van alle gemeenten zit onder de 50 stemmen winst. Sterker nog: slechts 20 gemeenten zitten boven de 25 stemmen winst. Daarbij zitten geen gemeenten uit Zuid-Holland, Zeeland en Drenthe. Let op het aandeel van Flevoland in de top 5 ...

Grootste verlies in absolute aantal stemmen:

1. Ede (-1057) (van 5644 naar 4587 stemmen = 19% verlies)
2. Barneveld (-942) (van 3546 naar 2604 stemmen = 27% verlies)
3. Bunschoten (-927) (van 4502 naar 3575 stemmen = 21% verlies)
4. Veenendaal (-898) (van 4768 naar 3870 stemmen = 19% verlies)
5. Rotterdam (-887) (16%)
6. Apeldoorn (-848) (24%)
7. Den Haag (-706) (20%)
8. Kampen (-692) (16%)
9. Hogeveen (-676) (26%)
10. Oldebroek (-658) (22%)

Dit zegt nog niet alles, omdat dit veelal grote gemeenten zijn. De volgende lijstjes zeggen daarom meer.

Grootste winst in lokale percentage (het percentage van het totaal aantal stemmen in een gemeente, dat door de ChristenUnie is behaald)

1. Obdam (0,3%)
2. Winschoten (0,2%)
3. Heerenveen (0,2%) (kwam ook al in eerder winst-lijstje voor)
4. Steenderen (0,2%)
5. Amsterdam (0,2%) (kwam ook al in eerder winst-lijstje voor)
6. Uitgeest (0,2%)

Daarna volgen 23 gemeenten met 0,1% winst. De rest is gelijk gebleven of gedaald.

³² Waar de SGP winst had, had de ChristenUnie een verlies van -0,9%, waar de SGP gelijk bleef, had de ChristenUnie ook een verlies van -0,3%, waar de SGP verlies leed, had de ChristenUnie een verlies van -1,6%.

Het grootste verlies in lokale percentages:

1. Bunschoten (-10,8%)
2. Urk (-9,0%)
3. Oldebroek (-7,5%)
4. Elburg (-5,8%)
5. Graafstroom (-5,1%)
6. Liesveld (-5,0%)
7. Rijnsburg (-4,9%)
8. Zwartewaterland (een fusie van Hasselt, Genemuiden en Zwartsluis) (-4,8%)
9. Hardinxveld-Giessendam (-4,8%)
10. Nunspeet (-4,8%)

De rest heeft een verlies van 4,5% (Barneveld van 13,1 naar 8,6%) of minder.

Als we de uitslagen van de landelijke verkiezingen nog even vergelijken met de uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen (we deden op 6 maart 2002 in 198 plaatsen mee) kunnen we het volgende constateren (alles gebaseerd op lokale percentages):

- Was er bij de gemeenteraadsverkiezingen nog een gemiddelde winst van 0,63%, bij de landelijke verkiezingen was dat omgeslagen in een verlies van 0,89%.
- Slechts in acht plaatsen hadden we zowel bij de gemeenteraadsverkiezingen als bij de landelijke verkiezingen winst.³³
- In geen enkele gemeente hadden we verlies bij de gemeenteraadsverkiezingen en vervolgens winst bij de landelijke verkiezingen.
- In 118 gemeenten was er winst bij de gemeenteraadsverkiezingen, maar verlies bij de landelijke verkiezingen.
- In 72 gemeenten was er verlies zowel bij de gemeenteraadsverkiezingen als bij de landelijke verkiezingen.
- Op lokaal niveau hadden sterk christelijke gemeenten zoals Nijkerk, Valkenburg, Nunspeet, Huizen, Andijk, Dronten, Middelburg, Barneveld en Bunschoten in beide verkiezingen verlies van stemmen. We hadden het landelijke verlies onder de achterban enigszins aan kunnen zien komen.
- Op provinciaal niveau was de winst bij de gemeenteraadsverkiezingen al mager in Gelderland en was er al verlies in Utrecht. Dat heeft zich doorgezet in de landelijke verkiezingen.
- Op provinciaal niveau was er bij de gemeenteraadsverkiezingen in Groningen, Friesland en Zeeland nog de meeste winst, maar is dat bij de landelijke verkiezingen omgeslagen in verlies. Vooral Zeeland heeft een grote omslag gemaakt.

³³ Almere, Amsterdam, Heerenveen, Heerhugowaard, Nijmegen, Scheemda, Sneek en Winschoten.